

is provided. The stages of the experiment implementation in Gestalt therapy are presented.

If in the cognitive-behavioral therapy the purpose of the experiment is to test the validity of the client's conviction (cognitive strategy), then in Gestalt therapy, this goal is to realize their own ways of building relationships, gaining new experience, creative adaptation. The main slogan of using an experiment in Gestalt therapy is «not knowing why, but experimenting how». The article also describes the significant differences associated with the role of the therapeutic relationship and the process of conducting the experiment. However, in the process of comparison, the common aspects that combine experiments in cognitive-behavioral therapy and Gestalt therapy are also singled out – this is the return of contact with reality, the opportunity to achieve changes by experience and master the information at the «inner level» easier, improve the quality of life of the client.

Key words: *cognitive-behavioral psychotherapy, gestalt-therapy, experiment, peculiarities of conducting an experiment.*

Стаття надійшла 20 грудня 2018 р.

УДК 159.9

А. С. Липецька

ПРОБЛЕМАТИКА СПРИЙНЯТТЯ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТІЮ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Проаналізовано психологічні особливості та механізм сприйняття людиною архітектурного середовища. Розглянуто поняття «архітектурне середовище» з його насиченими зоровими елементами, які мають значний вплив на психологічний стан людини, що безпосередньо впливає на її психосоматичне здоров'я, поведінку, інтелектуальний і соціальний розвиток та суб'єктивне благополуччя. Здійснено теоретичний аналіз досліджень типів, рівнів та умов сприйняття людиною архітектурних об'єктів, якими наповнене сучасне архітектурне середовище.

Ключові слова: *психологія сприйняття, сприйняття архітектури, архітектурне середовище, суб'єктивне благополуччя.*

Постановка проблеми. Невпинне зростання індустріалізації та урбанізації суспільства призвело до надмірного ускладнення візуального середовища, в якому постійно перебуває людина, тоді як часто її поведінка відстає від новітніх швидкостей і темпів сьогодення і залишається майже незмінною та сформованою для життя в природних

умовах. Порушення гармонії людини з навколишнім урбанізованим середовищем – актуальна проблема міста ХХІ ст. Гуманістичні складові середовища, його об'ємно-просторова виразність і гармонійність розглядаються як другорядні аспекти творення архітектурних рішень. Як головний параметр оптимізації фігурує не людина, а машина: ширина вулиць визначається розрахунковим потоком транспорту, висота прорізів – габаритами пожежних машин тощо. Фактором дисгармонізації історичного ядра міста є несумісність планувальної структури з потребою в транспортному забезпеченні, у чому полягає діалектична суперечність розвитку міського середовища загалом. Гармонізація міського середовища передбачає наявність високого естетичного рівня його компонентів та їхнє гармонійне сполучення разом із функціональністю. Якість проживання в архітектурному середовищі безпосередньо залежить від факторів сприйняття людиною оточення. Архітектура як носій соціальної функції потребує втілення всього спектра знань про аспекти психологічного і фізіологічного сприйняття ключової фігури в архітектурному просторі – людини.

Стан дослідження. Вчені неодноразово зверталися до тематики сприйняття людиною ліній, форм, простору, кольору, особливостей перцепції згрупованих об'ємів, властивостей створення людиною простору під впливом бінокулярного зору. Цій тематиці присвячені роботи В. Філіна, Л. Ф'юмара, В. Антонова, Н. Анциферова, Л. Виготського, К. Лінча. Окремі питання симетрії в науці й архітектурі досліджували: Г. Земпер, Н. Овчинников, Н. Смоліна, А. Шубніков, В. Тімохін, Н. Шебек [1; 2]. Сприйняття складного багатопредметного середовища через систему простих елементів ґрунтується на «теорії систем». Питаннями цілісності сприйняття в межах теорії систем займалися І. Фомін, А. Молчанов, Г. Лаврик, Л. Панова [3].

Наукові дослідження сприйняття людиною архітектурного середовища розпочалися в ХІХ ст. Проблема естетичного сприйняття багатоаспектна, її намагалися вирішити науковці з різних галузей гуманітарного знання. Механізми естетичного сприйняття були виявлені класиками психології Л. Виготським, П. Якобсоном, А. Маслоу, Р. Арнхеймом, які виокремлюють різні типи сприйняття і розглядають їх у широкому та вузькому значенні (П. Якобсон), віддають перевагу ролі відчуттів у процесі естетичного сприйняття (Л. Виготський), підкреслюють значення пізнавальних процесів у сприйнятті мистецтва (Р. Арнхейм). Ці аспекти розвиваються сучасними дослідниками, серед яких важливі концепції запропоновані А. Адаскиною, О. Никифоровою, О. Органовою, Д. Узнадзе та ін. Різні аспекти проблеми організації архітектурного середовища та його сприйняття людиною були

розкриті також в дослідженнях А. Гільдебранда, А. Барабанова, М. Бархін, Е. Беляєвої, В. Глазичева, К. Дея, А. Іконникова, В. Коляснікова, Т. Корепіна, Ю. Короева, А. Лемегова, І. Лежави, К. Лінча, О. Німейера, І. Страутманіс, В. Філіна, Л. Холодовий, В. Шимко [4; 5; 1; 6; 2]. До певного часу класична психологія майже не займалася дослідженнями впливу архітектурного середовища, найчастіше вивчалися сприйняття епізодичних об'єктів у лабораторних умовах, а такі дослідження не завжди збігаються з дійсністю. Але прагнення психологів і архітекторів до створення здорового, раціонально організованого середовища активувало розвиток психології середовища.

Мета статті полягає у визначенні факторів, від яких залежить сприймання людиною архітектурного середовища і його вплив на суб'єктивне благополуччя особистості.

Виклад основних положень. Сучасна людина постійно перебуває в оточенні архітектурного середовища – це невід'ємний атрибут сьогодення, що бере участь у створенні умов життя людини. Архітектурне середовище виникає тоді, коли людина усвідомлює себе як соціальна істота і водночас воно допомагає людині реалізуватися як соціальній істоті. Психокультурний ландшафт, сформований громадськими, політичними й економічними умовами, є основою створення архітектури. Архітектурне середовище в житті людини становить певне тло в контексті її головних життєвих подій, основних почуттів і відчуттів, іноді будучи й причиною їхнього виникнення.

Людина будує архітектуру для життя, роботи, відпочинку, для задоволення культурних та духовних потреб, а згодом ця архітектура відображає життя цієї людини, незалежно від того, чи передбачалося це задумкою архітектора, чи ні. З погляду культурної антропології, архітектура є одним зі своєрідних і необхідних засобів втілення життя людини [6; 7]. Архітектура є відображенням життя і суспільних відносин. Створене середовище є інструментом відображення ідентичності та відмінностей народів, виховує індивіда, формує думки, поведінку і безпосередньо впливає на рівень суб'єктивного благополуччя. Архітектурне середовище наповнене певними знаками і ритмами, які людина повинна розпізнавати і розтлумачити [8]. Отже, людина й архітектура завжди перебувають у взаємодії, а для ліпшого розуміння простору навколо людини має бути в активній позиції, тобто фіксувати свої реакції на ті чи інші архітектурні об'єкти.

Архітектура – це один із видів мистецтва, яке приносить користь, поєднану з насолодою [9]. Тобто архітектурне середовище – це вид мистецтва, а як будь-яке мистецтво воно насамперед апелює до сфери переживань. Архітектурне середовище покликане розвивати,

поглиблювати і водночас сприяти самовдосконаленню людини. Сприйняття художніх творів незалежно від рівня освіченості й естетичного розвитку реципієнта, відбувається передусім на первинному рівні емоційного прийняття чи неприйняття певного артефакту, тобто подобається або не подобається. І опісля відбувається раціоналізація сприйняття, в процесі якого людина пояснює собі, чому в неї виникли саме ті, а не інші почуття. Такий аналіз власних емоційних реакцій поряд із гносеологічним аспектом сприйняття розвиває здатність до осмислення й оцінки явищ, сприяє формуванню смаків, загальнокультурному розвитку особистості, її духовному та інтелектуальному збагаченню.

Сприйняття архітектурного середовища – процес приймання та переробки інформації, який забезпечує відображення предметів і явищ архітектурного довкілля й орієнтації в ньому. Також порібно зазначити, що сприйняття – це не лише сума відчуттів, а й утворення особливого цілісного образу. В процесі сприйняття архітектурного середовища беруть участь такі види сприйняття: зорове, кінестетичне та дотикове [10]. Зорове сприйняття є основним видом сприйняття архітектурного середовища. Варто додати, що є також смислові та ціннісні аспекти сприйняття архітектури, які окреслюють диспозиційну структуру особистості.

Існування психологічних механізмів, які регулюють процес сприйняття і водночас залежать від характеру середовища, розкриває І. Н. Ткачиков. Він виокремлює три основні рівні впливу архітектурного середовища на особистість: психофізіологічний, психологічний і логічний рівні [11]. Тобто людина відображає об'єкти архітектурного середовища як цілісні, естетичні та емоційно заряджені продукти мистецтва, що актуалізує образні асоціації та естетичні потреби.

Згідно з концепцією В. А. Філіна, основою різноманіття окорухової активності є автоматичний рух очей, який формується в процесі життєдіяльності людини. Скануючи навколишнє архітектурне середовище, людські очі фіксують і позитивні, і негативні аспекти об'єктів. Негативними аспектами середовища є гомогенні й агресивні видимі поля. «Гомогенні поля – це поля, на яких або відсутні видимі елементи, або їх число різко знижене. Агресивне видиме поле – це поле, на якому зосереджена велика кількість одних і тих же елементів» [2, с. 41]. Оскільки гомогенне поле характеризується невиразністю і невеликою кількістю візуальних елементів, то це негативно впливає на виявлення елементів для фіксації погляду і призводить до втрати здатності визначити відстань між об'єктами й орієнтуватися у просторі. Це призводить до пригнічення нервової системи і погіршення са-

мопочуття людини, а агресивне поле – до перевантаження мозку одноманітною інформацією та блокування роботи зорової системи. Отже, в агресивному та гомогенному середовищах неможлива повноцінна робота механізмів зору. Людина почувається в такому середовищі дискомфортно, що безпосередньо впливає на її психоемоційний стан, який впливає на всі аспекти її життя. Ця концепція дає змогу побачити щохвилинний вплив візуального ряду архітектурного середовища, яке нас оточує, на рівень суб'єктивного благополуччя.

Значний внесок у вивчення особливостей сприйняття архітектурного простору зробили дослідження зорового сприйняття в гештальтпсихології, зокрема, роботи А. Гільдебранда [5], присвячені особливостям сприйняття різних форм, і дослідження Р. Арнхейма [4], який чітко сформулював принципи сприйняття й інтерпретації людською свідомістю інформації геометричного характеру. Р. Арнхейм стверджує, що зорове сприйняття здатне організовувати, доповнювати, а також синтезувати структуру окремих образів. Людина не усвідомлює, чому відбуваються ті чи інші реакції на певні форми і відстані, а принципи, які сформулював Р. Арнхейм, створюють можливість передбачення впливу архітектури на рівень суб'єктивного благополуччя кожного, хто перебуває поруч із певним архітектурним об'єктом, через механізми сприйняття, які характерні людині [4]. Ці роботи значно активізували дослідження різних аспектів проблеми впливу архітектурного довкілля на людину в останні десятиліття, акцентуючи на тому, як саме архітектурне середовище впливає на її відчуття, почуття, мислення та поведінку, а також на успішність виконання людиною цілеспрямованої діяльності.

Архітектурний об'єкт може викликати емоцію, бути її причиною, але не може слугувати взірцем для її аналізу й опису. Емоційні реакції людей індивідуальні, а емоції виконують функції не відображення об'єктивних явищ, а вираження суб'єктивного ставлення до них. Саме тому дані про емоційні переживання можна порівнювати лише з даними про інші емоційні переживання у цієї ж людини або в інших людей [3; 1]. Тобто для виявлення об'єктивних і суб'єктивних складових процесу впливу архітектурного середовища необхідно брати до уваги емоційну сферу людини.

У літературі визначено три основні ситуації місцезнаходження людини в архітектурному середовищі. Перша ситуація, це коли архітектурне середовище щільно заповнене об'єктами й тоді людина знаходиться впритул до певного об'єкта і сприймає його зазвичай як площину з фактурними характеристиками та кольором. Друга ситуація, коли людина перебуває на певній відстані від об'єктів архітектурного

середовища, що дає змогу чітко сприймати його обсяг, водночас у неї є можливість активно фіксувати конструктивні й колірні особливості. Третя ситуація, людина перебуває у просторому архітектурному середовищі, яке сприймається як заповнений повітрям простір і відстань, де віддалені об'єкти стають більш щільними, а колірні рішення змінюються. За В. Кравецьким [12], є три основні випадки сприйняття архітектурної забудови: весь цілісний силует композиції входить у кут видимості та сприймається цілісно на певному тлі; сприйняття окремої споруди як фігури на тлі забудови – композиційний об'єкт; окрема закінчена композиційна деталь сприймається фігурою на тлі окремої будівлі. Отже, в контексті аналізу сприйняття архітектурного середовища людиною необхідно враховувати її місцезнаходження стосовно цього середовища.

Людський розум прагне впорядкувати хаос, який її оточує. На цьому оснований цілий напрям у психотерапії – гештальт-психологія. Людина наділена механізмами знаходження сталості й цілісності в усій гамі вражень від органів чуття, в результаті процес сприйняття архітектурного середовища характеризується складною структурою і певною послідовністю. Спершу людина шукає ознаки, які дають змогу їй співвіднести те, що вона побачила зі знайомими об'єктами, відбувається процес категоризації, виокремлюються головні ознаки і подальша їх перевірка [13]. Тобто, перевіривши побачене, людина усвідомлює нове через впізнавання старого, тобто сприйняття об'єкта полягає у вписуванні певного місця в задалегідь знайому систему.

Архітектурне середовище впливає на людину через певні механізми, так звані стимули [14]. Інформаційні стимули допомагають людині орієнтуватися в архітектурному середовищі, його історичному контексті, дають змогу впізнавати й ідентифікувати об'єкти. Активні стимули передають емоційно заряджений характер певного середовища, тобто експресію, контраст, оригінальність, гостроту і незвичність архітектурних форм. Нейтральні стимули – це такі стимули, які передають стабільність архітектурного середовища, а саме: звичайність, банальність, однотипність, одноманітність елементів, звичність. Гармонійне поєднання форм, м'які, спокійні елементи, природні образи передають заспокойливі стимули.

Загальні закономірності сприймання набувають у процесі сприймання людиною архітектурного середовища певної своєрідності:

- предметність сприйняття – співвіднесеність інформації з її носієм – предметом, за допомогою всіх органів чуття;
- цілісність сприйняття – свідомість виокремлює цілісні контури форми, об'єднує елементи в цілісні образи;

– структурність сприйняття володіє рівнями зчитування інформації та особливостями її внутрішнього опрацювання. Структурність сприйняття дає змогу виокремити складові сприйняття архітектурної композиції: основний обсяг, велика пластика, деталі, фактура, колір. З огляду на структурне сприйняття архітектурна композиція формується з домінанти, акцентів різного рангу, фонових елементів, композиційних осей;

– константність сприйняття – результат роботи перцептивного апарату людини як складної саморегульованої системи. Константність сприйняття забезпечує можливість адекватного відображення в умовах, що змінюються;

– осмисленість сприйняття – усвідомлення відображених об'єктів і умовне сортування по групах;

– аперцепція – залежність змісту та спрямованості сприйняття від попереднього досвіду. Це відбувається тому, що сприймає не ізольоване око, а конкретна людина з характерними лише їй індивідуально-типологічними особливостями та потребами [14].

Архітектура – це певна сукупністю знаків і символів, які наповнені певним сенсом. Є декілька типів архітектурних кодів: синтаксичні, семантичні, а також системи кодифікації, що знаходяться поза архітектурою. Це системи соціальних зв'язків, форми спільного проживання, системи просторових зв'язків, які вивчаються проксемікою, і системи родинних зв'язків, що вивчаються культурною антропологією [15]. Отже, ми можемо розглядати процес сприйняття архітектурного середовища як складний, багаторівневий текст, що містить чимало інформації, символів, асоціацій і смислів.

Також у літературі є думка, що безпосереднє переживання при зустрічі з об'єктом архітектури свідчить про те, що мова архітектури не є кодом або текстом, читання якого вимагає спеціальних знань. Все, що сприймають люди в архітектурному оточенні, пробуджує в них думки і почуття, формує образи, налаштовує емоційно, відсилає до минулого, прив'язує до місця. Осмислення місця охоплює емоційні зв'язки між фізичним середовищем і людським буттям, а також володіє змістоутворювальною силою [15]. Сприйняття архітектурних об'єктів може будуватися як перехід від понятійного до чуттєвого шляхом читання знаків, і як пошук від чуттєвого до понятійного шляхом відновлення раніше засвоєних значень, описів, інтерпретацій [16]. Але наведені твердження переконують у тому, що сприйняття архітектурного середовища є складним, багаторівневим процесом, у якому перетинається і психологічне, і семіотичне розуміння архітектурної мови.

Висновки. Підсумовуючи погляди зарубіжних та українських дослідників, варто зазначити, що сприймання архітектурного середовища особистістю детерміноване різними факторами. Одні автори вказують, що особливості сприйняття залежатимуть від індивідуальних особливостей спостерігача, а також від його минулого досвіду. Інші ж дотримуються погляду, що форма архітектури містить певні знаки, символи, коди, семіотичні послання, які в обов'язковому порядку зчитуватимуться людиною. І саме від цього залежатиме те, чи сподобається людині певна будівля, чи буде вона їй зрозумілою, чи буде спостерігач почуватися комфортно в доквіллі, чи ні. Але всі автори вважають, що при сприйнятті архітектури важлива активність людини, тоді як в іншому випадку архітектура буде лише картинкою на задньому плані життя суб'єкта. У літературі описані типи, рівні, умови сприйняття, які безумовно впливають на особливості сприйняття архітектурного середовища. Однак загалом сприйняття архітектури містить сприйняття її об'ємно-просторової структури, розуміння й осягнення її практичного значення, функціонально-соціального змісту, сприйняття і розуміння її художньої форми, її семантичного розуміння, ціннісне визначення і співвідношення з внутрішніми диспозиціями особистості, з минулим досвідом, а також осягнення концептуально-стильового змісту та її оцінку. І внаслідок того, як людина сприймає архітектурне середовище, можна мовити про те, як вона буде відображена в її свідомості, тобто мовити про суб'єктивну семантику образу архітектури. Психологічний аспект сприйняття архітектурного середовища можна розглядати як динамічну картину в часовому розвитку.

1. Забельшанский Г. Б., Минервин Г. Б., Раппапорт А. Г., Сомов Г. Ю. Архитектура и эмоциональный мир человека. М.: Стройиздат, 1985. 208 с.

2. Филин В. А. Видеоэкология и архитектура. М.: Московский центр «Видеоэкология», 1995. 52 с.

3. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / пер. с франц. Д. Калугин, Л. Корягин, А. Марков, А. Шестаков. М.: Ювента, 1999. 608 с.

4. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М.: Прогресс, 1974. 380 с.

5. Гильдебранд А. Проблема формы в изобразительном искусстве и собрание статей. М.: Мусагет, 1914. 193 с.

6. Назарова М. П. Архитектурное пространство как социокультурный феномен. Волгогр. гос. архитстроит. ун-т. Волгоград: ВолгГАСУ, 2010. 136 с.

7. Росси А. Архитектура города / пер. с ит. М.: Strelka Press, 2015. 264 с.

8. Mehta R., Zhu R. Blue or Red? Exploring the Effect of Color on Cognitive Task Performances. Science. 2009. Vol. 323. Issue 5918. P. 1226–1229.

9. Уманцев Ф. С. Этюды по теории и истории архитектуры и искусства. К.: НИИТАГ, 2002. 358 с.
10. De Young R. Environmental Psychology Overview / eds. Ann H. Huffman and Stephanie Klein. Green Organizations: Driving Change with IO Psychology. NY: Routledge, 2013. P. 17–33.
11. Ткачиков И. Н. Архитектурная психология. К.: Знание, 1980. 24 с.
12. Кравец В. И. Колористическое формообразование в архитектуре. Х.: Вища школа. Изд-во Харьк. ун-та, 1987. 132 с.
13. Овчинникова Н. П. Внешний облик архитектурного объекта. *Архитектура и время*. 2011. № 2. С. 6–10.
14. Шилин В. В. Архитектура и психология. Краткий конспект лекций. Н. Новгород: Нижегород. гос. архит.-строит. унт, 2011. 68 с.
15. Раппапорт А. Г. К пониманию архитектурной формы. М.: НИИТАГ, 2002. 60 с.
16. Степанов А. В., Иванова Г. И., Нечаев Н. Н. Архитектура и психология. М.: Стройиздат, 1993. 295 с.
17. Федоров В. В. Символическое бытие архитектурных пространств: монография. Тверь: ТГТУ, 1999. 104 с.
18. Gifford R. Environmental Psychology: Principles and Practice (4th ed.) Colville, WA: Optimal Books, 2007. 600 p.

Lypetska A. S. The problem of perception of an architectural environment by a person in modern research

The article provides insight into the psychological peculiarities and mechanisms of human perception of an architectural environment. It considers the concept of an architectural environment with its saturated visual elements having a profound impact on the mental state of a person, which directly affects one's psychosomatic health, behaviour, intellectual and social development, as well as subjective well-being. It is suggested that an architectural environment is a tool for displaying the identity and differences of peoples. In addition, it shapes each person influencing his or her thoughts and behaviour. The paper offers a theoretical analysis of research related to particular types, levels, and conditions of human perception of architectural objects that fill the modern architectural environment.

It has been highlighted that the perception of an architectural environment by a person is determined by various factors, namely the individual characteristics of an observer, his/her experience, constant symbols, and semiotic references. The paper states that human activity is vital in the perception of the architecture; otherwise, architecture will only serve a background picture of a subject's life.

The article describes the types, levels, and conditions of perception of the architectural environment. The perception of architecture includes the perception of its volumetric and spatial structure, understanding and comprehension of its practical significance, functional and social content, perception and understanding of its artistic form, its semantic understanding, value identification and relationship with individual's internal disposition and with past experience, as well as comprehension of conceptual and stylistic content and its evaluation.

There are three principal levels of influence of an architectural environment on a personality: psychophysiological, psychological, and logical levels. The paper considers the negative aspects of the architectural environment, in particular, homogeneous and aggressive visible fields.

It summarises the subjective semantics of the architecture image in person's perception of the architectural environment, and the psychological aspect of perception of the architectural environment can be regarded as a dynamic picture in time development.

Key words: *psychology of perception, perception of architecture, architectural environment, subjective well-being.*

Стаття надійшла 20 грудня 2018 р.

УДК 159.922

**Г. М. Лялюк,
О. С. Мороз**

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТЕРМІНОВАНОГО ВПЛИВУ ДИТЯЧИХ ПСИХОТРАВМ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ У ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

Аргументовано необхідність аналізу проблеми насильства над дітьми та наведено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей відтермінованого впливу дитячих психотравм на психічний стан особистості у дорослому віці.

Емпірично доведено: дитина, яка спостерігала насильство над матір'ю, стає у дорослому віці більш схильною до агресивної поведінки як способу компенсації своєї тривожності й недовіри до світу; сексуальне насильство над дітьми пов'язане з фізичним насильством над ними; жінки значно частіше порівняно з чоловіками потрапляють під вплив сексуального насильства; в занедбаних дітей у дорослому віці частіше виникають негативні думки про себе, комплекси меншовартості та параноїдальні стани як наслідок перенесення в доросле життя оцінних суджень у дитинстві стосовно себе.

Ключові слова: *особистість, психотравма, фізичне та сексуальне насильство над дітьми, ПТСР.*

Постановка проблеми. В умовах соціально-політичних змін, суспільної кризи в Україні дедалі більше дітей зазнають психотравмуючого впливу фізичного і сексуального насильства.